

O P E N I N G S C O L L E G E

bij de opening van het 32 e
curusjaar van het Seminarium
van de Unie van Baptisten
gemeenten in Nederland
op 16 september 1989
door Y. Horjus.

'LEREN IN DE GEMEENTE'

LEREN IN DE GEMEENTE

Vooraf

Vorig jaar mocht ik bij deze zelfde gelegenheid in een paar woorden schetsen wat ik zag als mijn taakstelling en de problemen die ik daarbij dacht te zullen ontmoeten. Sommigen onder u zullen zich misschien herinneren dat ik toen gerefereerd heb aan het rapport van de benoemingscommissie, die de vervulling van de vacature voor het vak 'Praktische Theologie' heeft voorbereid. In dat rapport stonden een aantal aanbevelingen met betrekking tot de gewenste accenten binnen het brede veld van de Praktische Theologie. Zo zou de nieuw te benoemen docent zich in het bijzonder moeten richten op de Pastorale Theologie en de Didactiek. De keuze voor de Didactiek betekende voor het onderwijsprogramma van onze opleiding een betrekkelijk nieuw zwaartepunt. Er kwam meer aandacht voor onderricht. Inhoud en vorm van de geloofsoverdracht werden voortaan het voorwerp van studie en onderwijs in het curriculum van de opleiding. Voor de nieuwe docent Praktische Theologie de taak om daarin het initiatief te nemen.

Het zal dan waarschijnlijk ook niemand verbazen dat het onderwerp van dit openingscollege te maken heeft met deze nieuwe prioriteitsstelling. 'Leren in de gemeente' is een onderwerp dat ons wil bepalen bij de vragen ten aanzien van het Bijbelonderricht in de gemeente. Voor mij is het in zekere zin een waagstuk, omdat je na een jaar lesgeven in het vak catechetiek nog lang niet in staat bent het geheel te overzien. Beschouwt u dit openingscollege dan ook maar als een eerste openbare poging het terrein te verkennen

Leren in de gemeente

Het zou van een zekere onbescheidenheid getuigen te doen alsof nu voor het eerst over dat onderwerp is nagedacht. Dat is niet zo. In 1979 heeft de toenmalige landelijke evangelist br. Romke Reiling een boekje geschreven met als titel: 'En zij bleven volharden...'. Na een uiteenzetting over het belang dat in de N.T.-ische gemeente werd gehecht aan het onderwijs der apostelen, houdt hij in deze publicatie de situatie in een gemiddelde Baptisten Gemeente tegen het licht. Onthullend voor hemzelf was het antwoord dat op een bepaald enquetevraag werd gegeven. De vraag luidde: 'Op welke punten hebben wij behoefte aan toerusting en hulp?'. In bijna alle gevallen werd als eerste genoemd: meer bijbelstudie is dringende noodzaak. Merkwaaardigerwijs bleek dat in die gemeenten, waar hij zijn bezinningsweekenden hield, de bijbelstudie-avonden slechts zeer matig werden bezocht 'en ziedaar het probleem', zegt hij 'men zegt meer bijbelstudie te willen, maar komt niet op de daarvoor gepland bijeenkomst'. Hij vraagt zich vervolgens af of er iets niet in orde is met de gemeenteleden of dat er iets mankeert aan de vorm waarin het onderwijs wordt gegeven. Zijn boekje vormt als geheel een vurig pleidooi voor het herstel van de catechese of bijbelonderricht in de gemeente. Zijn ijveren voor dit verwaarloosde aspect van het gemeente zijn heeft bijgedragen tot het ontstaan van de Gemeente Bijbel School, een belangrijke catechese-project van de Unie van Baptisten Gemeente.

Het is ondoenlijk om op deze korte termijn daarvan de effecten te meten en de balans op te maken. Na een enthousiast begin in vele gemeenten in de beginjaren tachtig is evenwel het aantal deelnemers nu tot de helft terug gelopen. Deze ontwikkeling stemt niet hoopvol en toont dacht ik opnieuw aan dat onze geloofstraditie nooit zo erg heeft opgehad met het onderricht. De traditie van onze gemeenschap laat zich het beste karakteriseren door de woorden 'opwekking', 'geloofsblijheid' en 'gemeenschapszin'. Hiermee hebben we altijd een sterke aantrekkingskracht uitgeoefend op ongelovigen, als ook op christenen uit andere kerken. Bijbelstudie is in vele van onze gemeenten een moeizaam gebeuren en voltrekt zich niet zelden, net als het gemeenschappelijk gebed, in de marges van het gemeentelijk leven.

In de geschiedenis van onze gemeente kennen wij nauwelijks conflicten rond leerverschillen. Dat kan op een positieve wijze gedeut worden door te zeggen dat men in onze gemeente de hoogste waarde toekende aan de persoonlijke levens- en geloofsverbinding van ieder lid met Jezus Christus.

Vershil van inzicht en beleving was daaraan ondergeschikt. Echter de toestroom van leden uit de gevestigde kerken met een rijke catechetische traditie toonde aan dat tegelijkertijd gesproken moest worden van een testimonium paupertatis. Met andere woorden: het ontbreken van leergeschillen zou dan eerder zijn een bewijs van armoede dan een teken van geestelijke stabiliteit en volwassenheid. Behalve op het terrein van de doop en de gemeente vormde de traditionele baptist nauwelijks een serieuze gesprekspartner voor de nieuwe baptist uit de reformatorische traditie. In kennis van de Bijbel werd de traditionele baptist op tal van fronten afgetroefd. De sfeer van polarisatie die hieruit kon ontstaan, heeft op zijn beurt weer niet bijgedragen aan een open catechetisch klimaat. Bijbelstudie kwam in een kwade reuk te staan. 'Daar komen toch alleen maar moeilijkheden van'.

Het zou interessant zijn, maar tegelijkertijd te ver voeren, om de psychologie achter de geringe belangstelling voor Bijbelstudie te onderzoeken. Ik volsta voorlopig met de constatering dat onze traditie het leren niet hoog in het vandel heeft staan. Toch dringt zich tevens de overtuiging aan mij op dat als het Nederlandse Baptisme geen aandacht besteedt aan vorming en onderwijzing, het op termijn verkocht is.

Wij zullen ons rekenschap moeten geven van onze indentiteit als gelovigen en als baptisten. In de ons omringende kerken zijn de gevolgen van de secularisatie duidelijk merkbaar. De literatuur die daarover verschenen is spreekt van een toenemende transcendentieverlies en relevantieverlies.

Hoe zullen wij als baptisten daaraan kunnen ontkomen, als wij niet de uitdaging aanvaarden de gemeenten te zien als een leergemeenschap. Als de plaats waar gelovigen toegerust worden tot overtuigde en mondige christenen, die bereid zijn tot verantwoording aan allen die hen rekenschap vragen van de hoop die in hen is. Meer en meer zal ons in de toekomst de noodzaak worden opgedrongen de gemeente te beschouwen als een ruimte om te leren.

De gemeente als leergemeenschap

Het thema van de gemeente als leergemeenschap komt men de laatste jaren veelvuldig tegen in de praktisch -theologische literatuur. Bij het nieuwe vak Gemeentebouw, dat in de laatste 10 jaar sterk in opkomst is geraakt, heeft deze gedachte een plaats gekregen in de veel gebruikte drieslag: 'vieren', 'leren' en 'dienen'. Zo zien we dat ons onderwerp volop in de actualiteit staat. Toch is het geen modieus onderwerp. Zowel in de Bijbel als in de traditie vinden wij allerlei gegevens die er op wijzen dat we hier te doen hebben met een fundamentele factor van het gemeente-zijn.

De aandacht voor deze dimensie van gemeente-zijn heeft oer-oude wortels. Dat blijkt al uit het Oude Testament, waarin het woord 'leren' dikwijls voorkomt. Zo wordt de Knecht des Heren getekend als een leerling die luistert en leert spreken. Van God wordt gezegd dat Hij leraar is, die zelf niet door anderen wordt geleerd (bijv. Jer. 32:33; Ps. 25:45 e.a.).

En van het volk Israël wordt verwacht dat het aan de hand van de Tora de recht weg leert gaan. Wie Psalm 119 leest, ontdekt daar dat de Tora niet zomaar een wetboek is met dorre, rechtlijnige voorschriften, maar een levenscheppende macht, een levende stem, die de mens aanspreekt en de weg ten leven wijst. Daarom moet de Tora onderwezen worden en dat onderwijs heeft in eerste instantie plaats in het gezin, waar de ouders verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van hun kinderen. Zij zullen 'Gods geboden hun kinderen inprenten' (Deut. 6:6, Maar behalve dit onderwijs in gezinsverband moet het volk Israël ook als zodanig een leergemeenschap vormen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit Deuteronomium 31: 9-13, waar het gehele volk wordt opgeroepen om de zeven jaar, op het loofhuttenfeest, samen te komen om de Tora te horen en opnieuw ter harte te nemen: 'mannen, vrouwen en kinderen, ook de vreemdeling, die in uw steden woont, opdat zij er naar horen en de Here, uw God, leren vrezen'.

De joodse traditie.

Voor we onze aandacht richten op het Nieuwe Testament, willen wij eerst nog even stilstaan bij de joodse traditie. Van de wieg tot het graf is de jood in

een voortdurend leerproces gewikkeld met de Tora en de traditie, om zich nieuwe inzichten en vaardigheden eigen te maken. Opmerkelijk is de openheid van het leerproces: het leren moet verstaan worden als 'lernen', waarbij de leerling groeit door de bestudering van de traditie en de traditie groeit door de nieuwe inzichten en vernieuwde activiteiten van de leerling. Met andere woorden: de uitleg is niet exclusief gebonden aan de 'weters', d.w.z. de rabbijnen of schriftgeleerden, maar is in principe inclusief: ieder die leert ('lernt') kan een bijdrage leveren aan de traditie.

Volgens I.B.H. Abram in zijn boek: 'Joodse traditie als permanent leren' is dit voortdurende leerproces het eigenlijke bemiddelingsgebeuren tussen God en mens. In de afgodendienst zijn er beelden nodig tussen God en mens. Die zijn in Israël verboden. 'Tussen het individu en God staat geen middelaar die aanbeden moet worden, maar een leerproces'. Leren (lernen) is zo fundamenteel dat het de menselijke geest verbindt met God.

Hoewel dit 'lernen' een individuele bezigheid is, is de ontmoeting met anderen toch van het grootste belang. Daarom moet de leerling ook in groepsverband leren. Hij speelt dan afwisselend de rol van leerling, die van anderen leert, en van leraar om anderen van zijn inzichten te doen profiteren. Beide rollen kunnen even leerzaam zijn, zegt de joodse traditie. In de vele leerhuizen die kerkelijk Nederland rijk is, probeert men deze vorm van leren te beoefenen. Dit leerhuis fungeert tevens als de gestalte van de nieuwe ontmoeting tussen Jodendom en Christendom.

'Leren' van het Nieuwe Testament

Van Jezus lezen wij in het N.T. dat Hij 'het land doortrok en leerde in hun synagogen, het evangelie van het Koninkrijk verkondigde en alle ziekte en alle kwaal genas'. Op twee plaatsen ontvouwt Mattheüs in zijn evangelie dit messiaanse programma van Jezus. (Matth. 4: 23 en 9: 35) Jezus was een leraar in Israël. Evenals de andere rabbijnen vormde Hij een kring van leerlingen om zich heen om hen in de weg van God te onderwijzen. Bijzondere voorbeelden van zijn onderwijs zijn de bergrede en de gelijkenissen. In zijn gelijkenissen werden dagelijkse gebeurtenissen metaforisch gebruikt voor de waarheid van het Koninkrijk Gods. Het kenmerkende van Jezus onderwijs is, dat het met gezag bekleed is. 'Hij sprak niet als de schriftgeleerden, maar als gezaghebbende'.

In zijn afscheidswaarden gaf Jezus zijn volgelingen opdracht nieuwe discipelen te winnen 'en hen te leren onderhouden al wat Ik u bevolen heb' (Matth. 28: 19).

Wij zien hier dat het zendingsbevel de catechese nadrukkelijk in een missionaire context plaatst.

Deze korte excursie door schrift en traditie brengt aan het licht dat het thema van de gemeente als 'leergemeenschap' diepe wortels heeft. Des te meer dringt de vraag zich aan ons op wat de eigenlijke betekenis ervan zou kunnen zijn in deze tijd en op welke wijze de gemeente deze oertrekken weer zou kunnen gaan vertonen.

Theologische aspecten van het leren

Als het gaat om de inhoud van het leren, verdienen in ieder geval drie theologische kernbegrippen onze aandacht.

In de eerste plaats: bekering. De mens wordt in de boodschap van de Schrift opgeroepen tot een totale verandering van gezindheid. In de taal van de apostel Paulus heet dit het afleggen van de oude mens en het aandoen van de nieuwe mens. Dit is een uniek werk van de Heilige Geest in het leven van een mens. In de theologie legt men er nadruk op dat het geloof een gave van God is. Het geloof komt niet uit de mens. Het moet je geschonken worden. Het is een genadegave van de Heilige Geest. Hier ligt een oud punt van discussie tussen de theologie en de wetenschappen van de psychologie en de pedagogiek. Daar gaat men ervan uit dat het proces van leren-geloven for-

meel vergelijkbaar verloopt met andere leer- en veranderingsprocessen. Wij doen er verstandig aan daartussen niet een onverbidelijke scheidslijn aan te brengen. Volgens Dingemans in zijn boek 'In de leerschool van het geloof' werkt de Geest niet buiten de menselijke activiteiten om en kunnen daarom de kanalen waarvan de Heilige Geest zich bedient met normale psychologische categorieën worden beschreven.

Terecht merkt K.A. Schippers in dit verband op dat het geloof zich weliswaar voltrekt in een leerproces dat vergelijkbaar is met andere leerprocessen, maar daarin niet opgaat. Waar precies de grens ligt tussen geloof als gave, en geloof als leerproces, onttrekt zich volgens hem aan de waarneming (gemeente als leergemeenschap, 13). Leren impliceert bekering. Bekering is de vooronderstelling van het leerproces en tevens het eerste element daarvan. Het is het startpunt voor het nieuwe leven dat in Christus begint, maar dat steeds weer vernieuwd moet worden naar het beeld van God, dat in Christis is geopenbaard.

Hiermee zijn we aangeland bij het tweede trefwoord: navolging.

Navolging van Christus is het theologische woord bij uitstek voor het geloofsleren. Wordt 'leren' nog wel eens opgevat als een strikt intellectuele bezigheid van kennisoverdracht, in het woord 'volgen' is niet alleen het cognitieve element aanwezig, maar zijn ook de elementen van affectie en attitudinaal leren begrepen.

Een mens moet niet slechts kennis vergaren, maar ook tot vertrouwen komen, zelfstandig kunnen oordelen en zijn houding vanuit het geloof leren bepalen. Opmerkelijk is dat in het N.T. het substantief navolging als vertaling van het Griekse woord 'akolouthèsis', niet voorkomt. Als werkwoord daarentegen bijzonder vaak. Navolging moet dan ook voluit als een werkwoord worden opgevat. Dit werkwoord is gevuld met de dynamiek van de persoonlijke relatie tot Christus. Van Hem zijn wij dan ook discipel of leerling. En als door Paulus en de andere apostelen gesproken wordt over de leer van Christus, dan gaat het daarin niet om een statisch geheel van geloofswaarheden en leerstellingen, maar staat die leer in hetzelfde perspectief van de persoonlijke omgang met Hem. Die leer verwijst naar Christus zelf. In leven, dood en opstanding is Hijzelf die leer. Het aanhangen van die leer is het volgen van de Heer. In de weg van de navolging komen mensen tot hun bestemming, vinden het leven, en groeien naar geestelijke stabiliteit en volwassenheid. De vrucht van de Geest zal zich dan uitwerken in ons leven.

Heel duidelijk komt dat naar voren in Efeze 4, waar Paulus -op grond van het feit dat men Christus heeft leren kennen (vs. 20)- de gemeente oproept om 'geheel anders' te zijn. Dat moet blijken uit heel praktische dingen zoals de waarheid spreken, niet toornig worden, goed werk verrichten, vriendelijk, barmhartig en vergevend zijn enz. (vs. 25-32).

Als derde theologische kernbegrip valt het woord 'gemeenschap'. Die gemeenschap is van essentieel belang. Het leren vindt altijd plaats binnen de context van de geloofsgemeenschap. Hoe individueel en persoonlijk de geloofsweg en het geloofsresultaat ook mogen zijn -geloof ontstaat altijd in een gemeenschap. Geloof wordt gevoed door een gemeenschap. Geloof bestaat uit gemeenschappelijke ervaringen, die worden geïnterpreteerd, worden overgeleverd en levend gehouden in vieringen, prediking, gebed en catechese. Het behoort tot de aard van de geloofsgemeenschap dat je er kunt leren en het behoort tot de aard van het leren, dat het in de geloofsgemeenschap gebeurt. Het is een grondtrek in de Bijbelse overlevering dat God zich openbaart aan de gemeenschap. Een profeet ontving het Woord van de Heer niet voor zichzelf, maar om de profetie in de midden van het volk te leggen. Maar ook in N.T.-ische zin is de gemeente de leerruimte van de Geest waarin wij, 'geworteld en gegrond in de liefde, eerst samen met alle heiligen in staat zijn te vatten hoe groot de breedte en lengte en hoogte en diepte is, en te kennen de liefde van Christus die de kennis te boven gaat' (Ef. 3: 18,19).

Die gemeente moet leren van de navolging om te kunnen getuigen en dienen. Zij moet daarin groeien om zo aan de overheden en de machten in de hemelse gewesten de veelkleurige wijsheid Gods bekend te maken (Ef. 3: 10,11)

Niet alleen wordt in de gemeente geleerd, maar ook wordt in de gemeente aan elkààr geleerd. De wederkerigheid hoort, volgens wijlen Prof. J.P. Versteeg tot de essentie van het gemeente-zijn. In zijn boekje 'Oog voor elkaar' zegt hij dat het heil voor ons slechts te beleven is in gemeenschap met andere gelovigen. De oproep tot aanvaarden, verdragen, opbouwen, terechtwijzen, vermanen, staat in het Nieuwe Testament steeds in het kader van de reciprociteit, de wederkerigheid, als een nadere ontvouwing van het centrale gebod van de liefde. Geloven, hopen en liefhebben moeten geleerd worden in de gemeenschap van de gemeente. De weg van de navolging is een leerweg in de gemeenschap der heiligen.

Uitdaging en perspectief

In onze overwegingen tot op dit moment is met kracht een lans gebroken voor het Bijbels-theologisch concept van de gemeente als leergemeenschap. Wij hebben gezien dat deze opvatting niet te beschouwen valt als een actuele gril in reactie op de verlegenheid ten opzichte van kerkverlating en secularisatie, maar een authentiek aspect is van gemeente-zijn dat teruggaat tot op de gemeente van het Nieuwe en Oude Testament. Leren hoort bij het leven van het Koninkrijk Gods.

Ook hebben wij geconstateerd hoe in het traditionele Baptisme aan het leren in de gemeente een ondergeschikte plaats en rol was toebedeeld. Dat zal zeker in de toekomst moeten veranderen willen onze gemeenten niet terechtkomen in een heilloos isolement en veroordeeld worden tot een ghetto bestaan. Wij zullen ons teweer moeten stellen tegen onze natuurlijke neiging tot piëtistische introvertie en de uitdaging moeten aanvaarden die vanuit de jaren negentig en daarna op ons afkomt. In de cultuur van 'praktisch agnosticisme' - een typering van Furet - is het noodzakelijk dat wij weten wie wij zijn. Om te kunnen overleven zal het belang van de catechese door ons als Baptisten opnieuw ontdekt moeten worden. Wij zullen ons daarop moeten toeleggen, om toegerust te worden en weerbaar te zijn.

Concreet betekent dit dat de catechese als beleidsonderwerp op de agenda van de raads- en gemeentevergadering dient te staan. Na een grondige bezinning zal een gemeentelijk beleid moeten worden ontwikkeld.

Ook de voorganger, die de catechese gemakshalve kreeg toegeschoven, maar er niet in slaagde daarvoor voldoende tijd vrij te maken zal een nieuw prioriteitenlijstje moeten maken.

Dikwijls hield zijn geringe voorbereiding van de catechese gelijke tred met de geringe belangstelling vanuit de gemeente. Hij zal moeten inzien dat de geestelijke kwaliteit van de gemeente in hoge mate afhangt van het inhoudelijke niveau van zijn toerustingswerk en bijbelonderricht.

De onder ons bekende 'nazorg' moet een permanent karakter krijgen en z'n gestalte vinden in meer-jaren programma's. Aan deze nazorg dient nu 'voorzorg' te worden besteed.

Ik wil eindigen met een citaat uit het al eerder genoemde boekje van R. Reiling: 'de gemeente kan in de wereld alleen functioneren, wanneer die gemeente zelf het geloof en de volharding opbrengt om zich te laten vormen door het Woord en door de Geest. Hoe zal zij dit kunnen zonder intensieve, regelmatige bijbelstudie, gemeenschapsoefening, viering en gebed?''.

Ik dank u voor uw aandacht.